

ეპიკური აშხებიდან ერეკლეს ეპოსამდე

გიორგაძე ნინო

სსიპ იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი. თემურ ჯაგოდნიშვილის თვალსაწიერი, კვლევის არეალი მეტად ვრცელია და მრავალისმომცველი. ამაზე მეტყველებს მისი 150-ზე მეტი პუბლიკაცია, მონოგრაფიებისა და სახელმძღვანელოების ვრცელი ჩამონათვალი: „რაფიელ ერისთავი და ხალხური შემოქმედება“ (1979), „ქართული ფოლკლორისტიკის სათავეებთან“ (1986), „ბერიკაცი ვარ ნუ მომკლავ“ (ფოლკლორისტულ-ლიტერატურათმცოდნეობითი ნარკვევები, 1990), „ქართული ორატორული ხელოვნება“ (2000), „ნოდარ ტაბიძე (ცხოვრება მოღვაწეობა, 2009)“, „თაობათა მოძღვარი“ (2011), „ხანძთა, ძველი, ახალი“ (2014), „წერითი და ზეპირი კომუნიკაციები“ (2017, თანაავტორთან ერთად), „ახალი რიტორიკა-საჯარო კამათის ტექნოლოგიები“ (2018, თანაავტორთან ერთად), ლინგვოკრიმინალისტიკა“ (2020), „ერეკლეს ეპოსი“ (2021). ღვაწლმოსილი მეცნიერის ნაკვეთ-ნაღვაწი მოიცავს ლიტერატურათმცოდნეობის, ფოლკლორისტიკის, კომუნიკოლოგიის, ჟურნალისტიკამცოდნეობის, ქართული ენის სწავლების საკითხებს.

თემურ ჯაგოდნიშვილის ზემოთ დასახელებული წიგნების არასრული ჩამონათვალიდან გამოვყოფთ „ერეკლეს ეპოსს.“ წიგნი პირველად 2005 წელს გამოიცა, 2021 წელს ავტორმა მკითხველს წარუდგინა ახალი, შევსებული რედაქცია, ხოლო 2023 წელს გამოდის მისი ინგლისურენოვანი თარგმანი.

„ერეკლეს ეპოსის“ მნიშვნელობა დიდია. მისით გამდიდრდა ქართული ხალხური ეპოსი. ამჯერად, „ამირანის ეპოსის“, „ეთერიანის“ და „არსენას ლექსის“ გვერდით დამსახურებულად დგას „ერეკლეს ეპოსი“, გაირკვა ქართული ხალხური ეპიკური ცნობიერების სრულქმნილობა - მოთოლოგიური და სატრფიალო - რომანტიკული ეპოსების გვერდით საგმირო-საისტორიო ეპოსის არსებობა.

თემურ ჯაგოდნიშვილი ქართულ ფოლკლორისტიკაში პირველი აღმოჩნდა, რომელმაც შეძლო არსებული ფოლკლორული ლექს-სიმღერების საფუძველზე გამოეველინა ერეკლე მეორის საგმირო-ისტორიული ეპოსის ტექსტები.

წიგნში საინტერესოაა გაანალიზებული ერეკლეს ეპოსის თეორიული საფუძვლები და ეპოსმცოდნეობის უმნიშვნელოვანესი საკითხები, ერეკლეს ზეპირსიტყვიერი თავგადასავლის ეპიკური სტრუქტურა, ტექსტის ჩაწერა-პუბლიკაციის ისტორია. და რაც მთავარია, წიგნი საშუალებას იძლევა მთლიანობაში აღვიქვათ ზეპირსიტყვიერებაში დალექილი ერეკლე მეფის ეპიკური თავგადასავალი, სრულად გავეცნოთ „პატარა კახის“ ეპოსის ციკლების გმირებს (ლევან ბატონიშვილი, მაია წყნეთელი, თამარ ვაშლოვანელი, თინა წავკისელი, ძალიკა ხიმიკაური, პაატა თემურიშვილი, გელა ნათელაშვილი და სხვა), გავიაზროთ მათი

ისტორიული მისია ქვეყნის ტრაგიკული ხვედრის ფონზე.

საკვანძო სიტყვები: ერეკლეს ეპოსი, საგმირო-ისტორიული, ზეპირსიტყვიერი, ხალხური ეპოსი, პატარა კახი

თემურ ჯაგოდნიშვილის თვალსაწიერი, კვლევის არეალი მეტად ვრცელია და მრავალისმომცველი. ამაზე მეტყველებს მისი ორასამდე პუბლიკაცია, მონოგრაფიებისა და სახელმძღვანელოების ვრცელი ჩამონათვალი: „რაფიელ ერისთავი და ხალხური შემოქმედება“ (1979), „ქართული ფოლკლორისტიკის ისტორია“, წიგნი I, 2004, „ქართული ფოლკლორისტიკის სათავეებთან“ (1986), „ბერიკაცი ვარ ნუ მამკლავ“ (ფოლკლორისტულ-ლიტერატურათმცოდნეობითი ნარკვევები, 1990), „ქართული ორატორული ხელოვნება“ (2000), „ნოდარ ტაბიძე (ცხოვრება მოღვაწეობა, 2009)“, „თაობათა მოძღვარი“ (2011), „ხანძთა, ძველი, ახალი(2014), “წერითი და ზეპირი კომუნიკაციები“ (2017, თანაავტორთან ერთად), “ახალი რიტორიკა-საჯარო კამათის ტექნოლოგიები” (2018, თანაავტორთან ერთად), ლინგვოკრიმინალისტიკა“(2020), „ერეკლეს ეპოსი“ (2021) და სხვა. დვაწლმოსილი მეცნიერის ნაკვლევ-ნაღვაწი მოიცავს ლიტერატურათმცოდნეობის, ფოლკლორისტიკის, კომუნიკოლოგიის, ჟურნალისტიკამცოდნეობის, ქართული ენის სწავლების საკითხებს.

თემურ ჯაგოდნიშვილის ზემოთ დასახელებული წიგნების არასრული ჩამონათვალიდან გამოვყოფთ „ერეკლეს ეპოსს.“ წიგნი პირველად 2005 წელს გამოიცა, 2021 წელს ავტორმა მკითველს წარუდგინა ახალი, შევსებული რედაქცია, ხოლო 2023 წელს გამოდის მისი ინგლისურენოვანი თარგმანი.

ერეკლე მეფით დაინტერესება დიდი მეცნიერისთვის შემთხვევითი არ უნდა ყოფილიყო. ქართველი ერისთვის თამარიცა და ერეკლეც ღვთივკურთხეულნი, უფალს მიმსგავსებულნი არიან. ეს ღირსეული შეთანატოლება მომცრო ლეგენდამაც შემოგვინახა: „ხალხსა სწამს, ნეფე ერეკლე და თამარ ნეფე ცოცხლები არიან ღმერთთან და როცა გაუჭირდება საქართველოს, მოეშველებიანო,- მირონი ნეფე ერეკლეს ძვლებს ჩამოჰდისო. -ერეკლემ ხმალი წინ დაიდვის და ისევ თავისთავად შამაერთყისო. - ერეკლე როცა ლოცვაზე დადგებოდა, ხმალს მზის შუქზე დაჰკიდებდა ხოლმეო და ლოცვას როცა გაათავებდა, ი სხივიდგან ისევ აიღებდა ხმალსაო“(ჯაგოდნიშვილი, 131:2005).

„ერეკლეს ეპოსის“ მნიშვნელობა დიდია. მისით გამდიდრდა ქართული ხალხური ეპოსი. ამჯერად, ძველთაძველი მითოლოგიური „ამირანის ეპოსის“, სატრფიალო-რომანტიკული ქმნილების „ეთერიანისა“ და სოციალური პრობლემატიკის შემცველი „არსენას ლექსის“ გვერდით დამსახურებულად დგას საგმირო-საისტორიო ეპოსი.

თემურ ჯაგოდნიშვილი ქართულ ფოლკლორისტიკაში პირველი აღმოჩნდა, რომელმაც შეძლო არსებული ფოლკლორული ტექსტების საფუძველზე გამოევილინა ერეკლე მეორის საგმირო-ისტორიული ეპოსი. სწორედ ბატონმა თემურმა შეძლო, რომ ერეკლეს შესახებ არსებული ფოლკლორული ლექს-სიმღერები კიდევ დიდხანს არ დარჩა ფრაგმენტებად და მხოლოდ საისტორიო სიტყვიერების კუთვნილებად. ისევე,

როგორც დღემდე რჩება მხოლოდ ფრაგმენტებად, „პოეტურ ქრონიკებად“ ვახტანგ გორგასლის, დავით აღმაშენებლის, თამარ მეფის შესახებ შეთხზული ტექსტები.

წიგნში საინტერესოაა გაანალიზებული ერეკლეს ეპოსის თეორიული საფუძვლები და ეპოსმცოდნეობის უმნიშვნელოვანესი საკითხები, ერეკლეს ზეპირსიტყვიერი თავგადასავლის ეპიკური სტრუქტურა, ტექსტის ჩაწერა-პუბლიკაციის ისტორია, და რაც მთავარია, წიგნი საშუალებას იძლევა მთლიანობაში აღვიქვათ ზეპირსიტყვიერებაში დალექილი ერეკლე მეფის ეპიკური თავგადასავალი, სრულად გავეცნოთ „პატარა კახის“ ეპოსის ციკლების გმირებს(ლევან ბატონიშვილი, მათა წყნეთელი, თამარ ვაშლოვანელი, თინა წავკისელი, ძაღლიკა ხიმიკაური, პაატა თემურიშვილი, გელა ნათელაშვილი და სხვა), გავიაზროთ მათი ისტორიული მისია ქვეყნის ტრაგიკული ხვედრის ფონზე.

როგორც ავტორი შენიშნავს, საერთო და კერძო ამბები ეპოსში მთლიანურია, ამასთან თავთავის მნიშვნელობასაც ინარჩუნებენ. ეს წვრილ-წვრილი ამბებიც გმირის საერთო თავგადასავალთან ისეთსავე მიმართებაში არიან, როგორც მისი პოეტური ბიოგრაფია ეპოსის საერთო ამბავთან, ანუ თავიანთი მნიშვნელობა აქვთ, მაგრამ სრულ აზრს გმირის თავგადასავლის მთლიანობაში იძენენ, მასთან განუყოფელნი არიან. ამის გარეშე ისინი „პოეტურ ქრონიკებს“ წარმოადგენენ.

ზეპირსიტყვიერ ტრადიციაში ეპოსი ფრაგმენტებად ცოცხლობს. ამ ეპიზოდების, ფრაგმენტების გამთლიანება მოხდა მეცნიერის მიერ და ის ახალ რეალობად იქცა, ქართველ მკითხველს „ერეკლეს ეპოსის“ სახით დაუბრუნდა. ეს რა თქმა უნდა დიდ ცოდნასა და ძალისხმევას ითხოვდა. დამოუკიდებელი ტექსტების ერთიან ეპიკურ ქმნილებად ქცევა უამრავ სირთულესთან ასოცირდება. ასორმოდაათამდე ხალხური ლექს-სიმღერა და თქმულება-გადმოცემა თავიანთი ვარიანტებით უაღრესად დაკვირვებულ და სათანადო ცოდნით აღჭურვილ მკვლევარს ითხოვს, მხოლოდ მხატვრული ალლო ბევრს არაფერს ნიშნავს. ასევე, სირთულეს ქმნის მათი ჟანრობრივი ნაირგვარობაც, რაც შემდგომში მდომარეობს: „ერთი ნაწილი აშკარა მითოლოგიური ელფერისაა, მეორე-ლირო-ეპიკური, სხვანი -გამოკვეთილად ისტორიულ სიმღერებს ჩამოჰგვანან და ა.შ.“ ასეთი სიჭრელე ერეკლეს ეპოსის შექმნასაც სათუოს ხდიდა და ამავე დროს მის რეკონსტრუირებასაც გამორიცხავდა. ალბათ, ამიტომაც აღმოჩნდა, თავის დროზე, პეტრე უმიკაშვილის, ზაქარია ჭიჭინაძის და სხვათა მცდელობა წარუმატებელი. შესაძლოა ამავე მიზეზით აუარა გვერდი ტექსტის გამთლიანებას საისტორიო სიტყვიერების დიდმა მკვლევარმა ქსენია სიხარულიძემ. თემურ ჯაგოდნიშვილი ამ საკითხზე მსჯელობისას ავლენს მისთვის ჩვეულ აკადემიურობას და სამაგლითო კოლეგიალობას. სხვა მიზეზებთან ერთად ერეკლე მეორისადმი მიძღვნილი ტექსტების ერთიან ეპიკურ ქმნილებად ქცევის წარუმატებლობას ადრე რეკონსტრუირების მეთოდოლოგიის არარსებობასაც მიაწერს და ეპოსის შესახებ ფოლკლორისტიკაში ინფორმატიულობის სიმწირესაც. აქ უნებურად გვახსენდება ქართული მთარგმნელობითი სკოლის უდიდესი წარმომადგენელი ეფრემ მცირე. როდესაც მან ხელახლა თარგმნა ექვთიმე ათონელის და გიორგი მთაწმინდელის მიერ ნათარგმნი რიგი ძეგლებისა, გაამართლა ის მთარგმნელობითი მეთოდები, რომლებსაც მიმართავდნენ ათონის საღვთისმეტყველო სკოლის მამები და მათი

მთარგმნელობითი პრინციპები გარკვეულწილად დაიცვა კიდეც. ასევე მოიქცა ბატონი თემური წინამორბედ მკვლევრებთან დაკავშირებით.

დღეს, ჩვენ ხელთ გვაქვს „ერეკლეს ეპოსი“, მთლიანი და შეკრული, რომლის ცენტრალური ფიგურა მეფე ერეკლეა მის გარშემო გაერთიანებული გმირებით. საერთო და კერძო ამბები ეპოსში გაერთიანებულია, მაგრამ ისინი თავისთავადობასაც ინარჩუნებენ და ეს ბუნებრივია. ისინი მანამდეც არსებობდნენ გარკვეულწილად დამუშავებული სახით, ანუ როგორც ბატონი თემური ბრძანებს, მათ ერთგვარი მხატვრული დონე უკვე ჰქონდათ.

ამაში ადვილად ვრწმუნდებით ერეკლეს ეპოსის ციკლების გმირთა ამბების, ეპიზოდების გაცნობისას. ეს იქნება მათა წყნეთელი, თამარ ვაშლოვანელი, თინა წავკისელი, პაატა თემურიშვილი, გელა ნათელაშვილი თუ სხვა. მათი საგმირო ამბები ცალკე ეპიზოდებად ან ციკლებად ჩაერთვის საგმირო საისტორიო ეპოსს და როგორც უკვე შევნიშნეთ, ორგანულ ნაწილად აღიქმება. ამ სახალხო გმირებს საკუთარი ბედი და თავგადასავალი აქვთ. ზეპირსიტყვიერებაში ისინი ერეკლეს დროის გმირებად მოიაზრებიან და მის თანამებრძოლებადაც აღიქმებიან. ამიტომაც უწოდა ქსენია სიხარულიძემ მათ „ერეკლე მეორეს თანამედროვენი.“

„ერეკლეს ეპოსში“ ეს „თანამედროვენი“ უკვე პერსონაჟები არიან, რომლებსაც საკუთარი ბიოგრაფია, ცხოვრების ისტორია აქვთ. განსაკუთრებულ ყურადღებას მათა წყნეთელის, თამარ ვაშლოვანელის და თინა წავკისელის ეპიკური ციკლები იქცევს. ალბათ იმიტომაც, რომ სამივეს ერთი ხვედრი აქვს, უმნიშვნელო სხვაობით. სამივემ განიცადა ობლობის მძიმე ხვედრი, მებატონის ძალადობის სისატიკე, სამივემ უარი თქვა, მშვიდ, ქალურ, ბედნიერ ცხოვრებაზე. თითოეულმა განიცადა შური, ღალატი, ტყვედ ჩავარდნა, სიკვდილი. ერეკლეს ეპოსში გმირი ქალების სიმრავლეს თემურ ჯაგოდნიშვილმა ლოგიკური ახსნა მოუძებნა. მისი აზრით, „აქაც, ალბათ, ჩვენი ისტორიული ყოფის ერთი კანონზომიერება გამოსჭვივის, კერძოდ, ქართველი ქალის საზოგადოებრივი (არაიშვიათად პირწმინდად მხედრულიც!) აქტიურობა ისტორიული კატაკლიზმების ჟამს“ (ჯაგოდნიშვილი, 80:2021). ერეკლეს შესახებ შექმნილი ფოლკლორული ტექსტების გაერთიანებამ უფრო თვალშისაცემი გახადა ამ პერსონაჟთა საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი მისია, ვიდრე ეს ჩანდა და იკვეთებოდა ცალკეულ ეპიკურ ამბებსა და ფრაგმენტებში.

ამდენად, ბევრი რამისთვის უნდა ვუთხრათ მადლობა ბატონ თემურს. უპირველესად კი იმისთვის, რომ „ერეკლეს ეპოსით“ ქართულ ფოლკლორისტიკაში მისი ძალისხმევით პირველად გამოვლინდა და დადგინდა მეფე ერეკლე მეორის შესახებ შექმნილი ხალხური ეპოსის ტექსტი. ამით მეცნიერმა ცხადჰყო დიდი მეფის „საქმენი საგმირონი“, მისი ადგილი ქართველი ერის სულიერ საუნჯეში.

თემურ ჯაგოდნიშვილმა თავისი განუზომელი ღვაწლით კიდეც უფრო უკვდავყო „პატარა კახად“ სახელდებული დიდი მეფის სახე-ხატება და გვარწმუნა ილიასეული შეფასება-განსჯის სისწორე:

„ერეკლე-ბრწყინვალე მეფე..., რკინის კარი იყო საქართველოსი. აი, მისი ისტორიული ხატი ეს არის და თუ არა დიდბუნოვანს კაცს, სხვას ვის შეუძლიან რკინის კარობა გაუწიოს ქვეყანას?

ერის ასეთი მოწმობა უტყუარი საბუთია მეფე ერეკლეს დიდბუნოვანებისა. ეს რკინის-კარობა პატარა კახისა ოთხ კედელს შუა მოგონილი და ხელად გამომცხვარი ეპითეტი კი არ არის, ეს სიტყვა ერის გულით შობილი და ერის ელდაცემულ გულიდამვე ამოფეთქებულია, ვითა თოფის წამალი, როცა ცეცხლი ეცემა. აქ ლაპარაკობს თვით ერი, რომელიც ამისთანაებში მეტისმეტად სიტყვა-ძვირია და თავდაჭერილი და არა ჰგავს კარჩაკეტილ მწიგნობარსა, რომლისთვისაც დაუვალებიათ უსახელოს სახელი რამ მიაკეროს მახლობელთა სანუგეშოდ...“ (ჯაგოდნიშვილი, 4:2005).

როგორც ცნობილია, „ერეკლეს ეპოსი“ პირველად 2005 წელს გამოიცა, მიემღვნა თეიმურაზ მეორისა და ერეკლე მეორის ქართლისა და კახეთის მეფეებად კურთხევის 260 წლისთავს. ხოლო, მეორე- შესწორებული გამოცემა კი ერეკლე მეორის დაბადების 300 წლისთავს უკავშირდება. ეს გამოცემები ტექსტთან ერთად მნიშვნელოვანია თანდართული სამეცნიერო კვლევებით, რაც კიდევ ერთხელ წარმოაჩენს მეცნიერის ინტერესთა დიაპაზონს.

ამასთან, მნიშვნელოვანია წიგნის რედაქტორის, პროფ. ნიკოლოზ ჯავახიშვილის ისტორიული ნარკვევი: „უძლიერესი კავკასიელი მონარქი.“

„ერეკლეს ეპოსი“ იმდენად საინტერესოდ და მაღალაკადემიურ დონეზეა შედგენილი, რომ თითქოს წინასწარაა გათვლილ-გააზრებული ყველა სავარაუდო შეკითხვა, ეჭვი... დაინტერესებული მკითხველი უმალ ნახულობს პასუხს. თუმცა, თემურ ჯაგოდნიშვილი გარკვეული ლოგიკიდან გამომდინარე არ გამორიცხავს ახლებური ხედვების წარმოჩენას: „ერეკლე მეორემ გაუსწრო თავის ეპოქას, და ჯერ კიდევ ორი საუკუნე ძალიან ცოტა დროა იმისთვის, რომ ასეთი დიდი ისტორიული პიროვნების ნაღვაწი შეაფასო და გააცნობიერო“ (შაიშმელაშვილი, 9:2020).

ლიტერატურა:

1. შაიშმელაშვილი თ., „ეს ჩვენი მეფე ერეკლე“...მონარქი, რომელმაც გაუსწრო თავის ეპოქას (ინტერვიუ ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორთან, პროფესორ თემურ ჯაგოდნიშვილთან), ჟურნ. „ანეული“, #3, 2020;
2. ჯაგოდნიშვილი თ., „ერეკლეს ეპოსი“, გამომც. „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბ. 2005;
3. ჯაგოდნიშვილი თ., „ერეკლეს ეპოსი“, გამომც. „საარი“, თბ. 2021.

From Epic Stories to Epos of the King Erekle II

Giorgadze Nino

Iakob Gogebashvili Telavi State Univeristy

Abstract

Temur Jagodnishvili's scope of research and interests is truly vast and remarkable. The various publications, monographs and textbooks penned by him exceed 150 units. Among them are *Rapiel Eristavi and Folklore*, 1979, *At the Beginning of Georgian Folklore*, 1986, *Spare me, the Old Man* (Folklore and Literature Studies, 1990, *Georgian Art of Oratory*, 2000, *Nodar*

Tabidze (Life and Works) 2009, *Mentor of Numerous Generations*, 2011, *Khandzta, the Old, the New*, 2014, *Spoken and Written Communications*, 2017 (co-authored), *New Technologies of Rhetorics*, 2018 (co-authored), *Linguocriminalistics*, 2020, *Epos of the King Erekle II*, 2021.

The works by the prominent scientist embrace literature studies, folkloristics, communicology, journalism studies, methodology of teaching the Georgian Language. From this incomplete list of publications, we would like to highlight *Epos of Erekle II*. The book was first published in 2005 and later in 2021 the author presented the reader with a new completed edition. Its English translation was released in 2023.

The significance of the book is great. It has enriched Georgian folk epos. It has taken a deserved place next to the classics of the genre, such as *Epos of Amiran*, *Eteriani* and *Poem of Arsenia*. The Georgian folk epic consciousness became full and complete as along with mythological and love epos we have epic-historical as well.

Temur Jagodnishvili was the first in Georgian folklore, who was able to identify the texts of the heroic-historical epic of Erekle II on the basis of existing folk songs.

The work offers not only a profound analysis of theoretical foundations of epos of Erekle II and essential issues of epos studies but also the epic structure of King Erekle's adventures depicted in folklore.

And, most importantly, the book enables us to perceive the epic adventure of King Erekle II preserved in the folk narrations as something whole, to gain a better knowledge of the heroes of "Patara Kakhi" (meaning the Small Kakhetian, a loving nickname for the King) cycle (such as Prince Levan, Tamar of Vashlovani, Tina of Tsavkisi, Dzaglika Khimikauri, Paata Temurishvili, Gela Natelashvili, etc) and to realize their historic mission against the background of the tragic lot of Georgia.

Key words: The epic of Erekle II, heroic-historical, verbal, Folk Epic, Patara Kakhi ("Little Kakhetian" implication of the King Erakli II)